

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT "ALECU RUSSO" DIN BĂLȚI
INSTITUTUL DE ISTORIE SOCIALĂ "PROMEMORIA"

Editori:

Anatol Petrencu
Ludmila D. Cojocaru
Lidia Pădureac

ROMÂNII ÎN GULAG

MEMORII, MĂRTURII, DOCUMENTE

Volumul I

Chișinău
Tipografia "Balacron"
2014

Acest volum a fost tipărit cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni (www.dprp.gov.ro).

Conținutul acestui volum nu reprezintă poziția oficială a Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

Proiectul “Românii în Gulag: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist în Basarabia (1940-1941, 1944-1953)”.

INIS “ProMemoria”, seria “Studii, documente, memorii” (4)

Volumul prezintă un studiu al memoriei victimelor deportărilor staliniste în RSS Moldovenească (1940-41, 1944-1949, 1951). Politica de purificare a societății basarabene de tot ce putea fi considerat românesc, începută în anul 1940, concomitent cu instaurarea regimului totalitar-comunist, s-a aplicat și asupra țărânimii. Deportările din satele Basarabiei s-au înscris în sistemul represiv sovietic, care s-a manifestat, de altfel, în majoritatea regiunilor URSS-ului. Mărturiile celor care au supraviețuit această epocă constituie o sursă de documentare istorică de o valoare inestimabilă, fiind cercetate de autorii volumului prin metodele istoriei orale.

Cartea este adresată istoricilor, politicienilor, tineretului studios și tuturor celor interesați de istoria secolului al XX-lea.

Recenzenți: prof. univ., dr. hab. Anton Moraru
conf. univ. dr. Rodica Solovei
conf. cercet. dr. Nicolae Fuștei
dr. Marius Tăriță

Redactor – Maria Vestișanu

Procesare computerizată – Cristian Iurcu

Românii în Gulag : Memorii, mărturii, documente : [în vol.] / Univ. de Stat din Moldova, Univ. de Stat «Alec Russo» din Bălți, Inst. de Istorie Socială «ProMemoria»; ed.: Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac. – Chișinău : S. n., 2014 (Tipogr. «Balacron»). – (Seria «Studii, documente, memorii», ISBN 978-9975-100-80-9; (4). – ISBN 978-9975-128-09-4.

Vol. 1. – 2014. – 352 p. – Apare cu sprijinul financiar al Min. Afacerilor Externe – Dep. Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni. – 400 ex.

ISBN 978-9975-128-10-0.

[94(=135.1)(478):94(470)]»1940/1951»(082)
R 70

Pe copertă: Călea ferată Salehard-Igarka numită “Drumul morții”, abandonată în anul 1953.

© Anatol Petrencu © Ludmila D. Cojocaru © Lidia Pădureac

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE

Anatol Petrencu 7

VASILE FETESCU

Noi nu am fost proletari! Noi am fost gospodari și am avut de toate!
(interviu și notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru) 13

NADEJDA PASCAL

Nu pot ierta comuniștilor că m-au lipsit de limba natală!
(interviu și notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru) 51

GHEORGHE BUNESCU

Dragul tatei, să ții minte, că dreptatea noastră o să vină!
(interviu și notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru) 87

VASILE CERCAVSCHI

Povara deportării o duc până astăzi
(interviu și notă introductivă de Alexandru Gorgan) 113

VIORICA ILAȘCIUC

Eu două foamete am trecut – una aici și alta în Siberia
(interviu și notă introductivă de Lidia Pădureac) 125

AREF LEANCĂ

Cei mai scumpi ani i-am petrecut sub comandatură, fără nici un drept...
(interviu și notă introductivă de Lidia Pădureac) 151

ELENA CATELLI

Au suferit și cei ridicați, și cei care au rămas acasă
(interviu și notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru) 173

FILIP PLĂCINTĂ și IULIA OPREA

E tare amară pâinea de acolo...
(interviu și notă introductivă de Igor Cereteu) 193

VASILE FRUNZE

Este jale și amărăciune de povestit despre tot ce s-a întâmplat atunci
(interviu și notă introductivă de Lidia Pădureac) 219

MARIA ZMĂU

Îmi pare rău și astăzi după școala pe care mi-a mâncat-o Stalin
(interviu și notă introductivă de Lidia Pădureac) 237

ION CARAS

Mă temeam să nu mă deosebească cineva, să mă arate cu degetul...
(interviu și notă introductivă de Lidia Pădureac) 261

MARIA GROZAVU

Vedeam cum scoteau morții din vagoane și-i aruncau în Volga...
(interviu și notă introductivă de Lidia Pădureac) 283

BIBLIOGRAFIA MEMORIEI (1989-2013) 305

DEPORTĂRILE STALINISTE – O TRAUMĂ A MEMORIEI ROMÂNILOR BASARABENI

Ludmila D. Cojocaru 319

INDICE DE NUME ȘI TOPONIME 338

CONTENTS

FOREWORD

Anatol Petrencu.....7

VASILE FETESCU

We were not proletarians! We were hardworking and had it all!
(interview and introductory note by Ludmila D. Cojocaru) 13

NADEJDA PASCAL

**I cannot forgive the communists who have forbid
my native language!**
(interview and introductory note by Ludmila D. Cojocaru) 51

GHEORGHE BUNESCU

My dear son, you should remember, our justice will come!
(interview and introductory note by Ludmila D. Cojocaru) 87

VASILE CERCAVSCHI

I am under the burden of the deportations until today
(interview and introductory note by Alexandru Gorgan) 113

VIORICA ILAȘCIUC

I've passed two famines – one here and the other in Siberia
(interview and introductory note by Lidia Pădureac) 125

AREF LEANCĂ

I spent the most beautiful age under surveillance, without any right...
(interview and introductory note by Lidia Pădureac) 151

ELENA CATELLI

Have suffered and the deported and those who remained at home
(interview and introductory note by Ludmila D. Cojocaru) 173

FILIP PLĂCINTĂ and IULIA OPREA

The bread that's so bitter there...
(interview and introductory note by Igor Cereteu) 193

VASILE FRUNZE

Grief and bitterness is to tell you about what happened then

(interview and introductory note by Lidia Pădureac) 219

MARIA ZMĂU

I regret even today after the school eaten by Stalin to me

(interview and introductory note by Lidia Pădureac) 237

ION CARAS

**I am afraid I'll be remarked by someone and then pointed
by the finger...**

(interview and introductory note by Lidia Pădureac) 261

MARIA GROZAVU

**I saw they draw the corpses from the wagons and throw
them into Volga...**

(interview and introductory note by Lidia Pădureac) 283

BIBLIOGRAPHY OF MEMORY (1989-2013) 305

STALINIST DEPORTATIONS – A TRAUMA OF THE ROMANIAN BESSARABIANS' MEMORY

Ludmila D. Cojocaru 319

INDEX OF NAMES AND TOPONYMS 338

CUVÂNT ÎNAINTE

În pofida propagandei sovietice, referitoare la URSS ca stat al prosperității societății comuniste, în care oamenii muncii, fiind eliberați de “exploatarea omului de către om”, duc un mod de viață îndestulat și că acest model de societate îl va înlocui pe cel capitalist din restul lumii, în realitate Uniunea Sovietică era un stat totalitar fără precedent în istoria omenirii. Întemeiată pe ideologia leninist-stalinistă, URSS a fost concepută și constituită (în decembrie 1922) ca baza de expansiune a revoluției proletare (comuniste), inclusiv cu forța armelor. Politicile regimului stalinist de industrializare rapidă a economiei sovietice, de colectivizare a agriculturii, de împânzire a imensului teritoriu la est de munții Ural ai Federației Ruse (Siberia) sau nordul Kazahstanului cu lagăre de muncă forțată (Gulag) și localități cu regim special, urmăreau scopul pregătirii materiale a revoluției proletare mondiale. În vederea realizării acestui obiectiv, regimul de la Kremlin a supus popoarele pe care le stăpânea la restricții de neimaginat. La începutul anilor ‘40 ai secolului trecut, în “raiul” comunist, întins pe a șasea parte din globul pământesc, oamenii nu aveau de unde procura lucrurile cele mai elementare: îmbrăcăminte, încălțăminte, obiecte de uz casnic, rechizite școlare etc. Iar cel mai mare deficit îl constituiau produsele alimentare. În disperare, oamenii (în special femeile cu copii mici) se adresau în instanțele sovietice, inclusiv lui Iosif Stalin personal, cerând ajutor pentru a supraviețui. Un exemplu în acest sens este scrisoarea Prascoviei Klementieva către Stalin, în care autoarea, mamă a doi copii mici, relatează: “Iosif Vissarionovici, a început o viață cu adevărat de groază. Pâinea, pentru a o căpăta, trebuie să mergi la ora 2 de noapte și să stai [la coadă] până la ora 6 dimineața pentru a primi 2 kg [de pâine] de secară, iar [pâine] albă este foarte greu să obții... Am slăbit atât de mult, încât nu știu ce va fi cu mine mai departe. Am slăbit; ziua întregă mănânc pâine cu sare și apă, iar copilul îl hrănesc doar cu pieptul, lapte nu poți găsi nicăieri”¹. La acel moment, de la lovitura de stat comunistă (1917) trecuse aproape un sfert de secol, iar regimul bolșevic nu era în stare cel puțin să îndestuleze cu hrană suficientă populația țării.

În pofida acestor realități crunte, ambițiile expansioniste ale liderilor de la Kremlin nu au cedat din intensitate. În august 1939, dictatorul comunist Stalin a semnat cu dictatorul nazist Hitler un tratat de neagresiune între statele pe care le conduceau și – ca parte componentă a acestui tratat – un Protocol adițional secret, prin care cele două regimuri totalitare împărțeau teritoriul de est al Europei. Astfel, Finlanda, Statele Baltice, o parte a Polo-

¹ Dmitrii Liškov, “*Stalinskie repressii*”. *Velikaia logi XX-go veka [“Repreșiunile staliniste”]. Marea minciună a secolului al XX-lea*”, Moscova, Editura “Yauza-Exmo”, 2009, p. 136.

niei, o parte a României au intrat în sfera de interes sovietică. La scurt timp după invadarea comună, germano-sovietică, a Poloniei (septembrie 1939), URSS declanșează un război agresiv împotriva Finlandei cu scopul sovietizării acesteia și includerii în URSS (prin unirea cu Karelia). Răspunzând protestelor guvernelor occidentale privind bombardarea orașelor finlandeze, președintele Consiliului Comisarilor Poporului (guvernul URSS), tot el - comisar al poporului pentru Afaceri Externe, V. M. Molotov declara că de fapt aviatorii militari sovietici nu aruncă bombe, ci pâine pentru populația înfometată a Finlandei. În realitate, cetățenii sovietici erau cei care aveau nevoie de pâine, și nu cei finlandezi.

La 28 iunie 1940 trupele sovietice au invadat România, răpind de la aceasta teritoriul Basarabiei, nordul Bucovinei, Ținutul Herța, câteva insule de la Gurile Dunării. Autoritățile ocupante au impus populației "eliberate" viziunile proprii privind viitoarea structură a societății, perspectivele acesteia. În teritoriile românești cotochite de sovietici s-a instaurat un regim deosebit de crunt. Alături de trupele militare sovietice, pământurile cucerite au fost invadate de trupele speciale ale comisariatului poporului pentru Afaceri Interne (NKVD), organe sovietice și ale PCUS din stânga Nistrului, dar și emisari civili de la Moscova. În scopul deznaționalizării românilor, pământurile ocupate de sovietici au fost hăcuite după bunul plac al cotochitorilor. La 2 august 1940, a fost constituită numita republică sovietică socialistă Moldovenească (RSSM) pe baza câtorva raioane din stânga Nistrului (din fosta RASS Moldovenească cu centrul la Tiraspol) și câtorva județe din Basarabia, dar fără partea de sud și de nord a acesteia. Așa cum subliniază specialiștii, conducerea noii "republici" "nu i s-a permis se semneze tratatul unional de aderare a RSSM la URSS. Toate celelalte republici, chiar și nou apărute, au semnat tratatul respectiv. Din punct de vedere juridic și *de facto*, RSS Moldovenească nu a fost o republică unională, ci un teritoriu colonial"².

Regimul sovietic era lipsit de milă față de cetățenii proprii, cu atât mai mult nu putea da dovadă de compasiune față de oamenii unei colonii. În pofida existenței atâtor organe de conducere și represive, extinse asupra teritoriilor românești cotochite, la 7 mai 1941 conducerea de la Kremlin l-a numit pe generalul NKVD, Serghei Goglidze, "împuțernicit al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din URSS și al Consiliului Comisarilor Poporului al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste". Acesta a amplificat acțiunile teroriste ale NKVD față de basarabeni și a înaintat conducerea de la Kremlin o "rugămintă" prin care cerea deportarea în Siberia a persoanelor - membre ale unor partide politice din România interbelică (pentru sovietici a fi membru al unui partid necomunist însemna să comiți o crimă de neiertat;

² Boris Vizer, *Economia și starea socială a populației din Moldova (anii 40-80 ai sec. XX)*, Chișinău, Editura "Știință", 2012, p. 38.

dar în cazul României bolșevicii nu i-au acceptat nici pe comuniștii-ilegaliști, simpatizanți și susținători ai URSS), dar și alte "elemente antisovietice", cum ar fi "moșieri, comercianți, polițiști și jandarmi, albgardiști, primari, refugiați din URSS" și alte "elemente sociale străine", ceea ce însemna - orice persoană a fost trecută în vizorul autorităților invadatoare.

Conducătorii RSSM au alcătuit o listă din 5 000 de familii, după cum urmează: "activiști ai partidelor politice burgheze românești - 980 persoane (capi de familii), moșieri - 137 persoane, polițiști și jandarmi - 440 persoane, ofițeri albgardiști - 285 persoane, ofițeri ai armatei țariste, care au participat la activitatea antisovietică - 83 persoane, ofițeri ai armatei române, care s-au ocupat de activitatea antisovietică - 64 persoane, mari comercianți - 1 948 persoane, posesori ai unor importante imobile - 411 persoane, primari - 652 persoane"³. Operațiunea de deportare a început în noaptea de la 12 spre 13 iunie 1941, sovieticii reușind să trimită în Siberia peste 22 000 de oameni. Începuse calvarul românilor basarabeni, promovat de puterea sovietică. Din cele spuse de supraviețuitorii deportării din 1941, cunoaștem că deportarea s-a realizat în mare grabă și în condiții îngrozitoare⁴. Deciziile de a deporta familiile celor trecuți pe liste au fost scrise cu creionul, nu aveau semnăturile și ștampilele organelor competente. Victimele represaliilor comuniste au fost imbarcate în vagoane destinate transportului de vite, unele necurățate de mizerii. Astfel, în vagoanele disperării au fost imbarcați: femei gravide, având cu ele alți copilași (numai pentru faptul că soții lor au făcut serviciul militar în Armata Română), mici dughenari, considerați de sovietici "mari comercianți", studenți, oameni cu vârstă înaintată și chiar absolvenți ai liceelor sovietice (era anul 1941!).

Scurt comentariu referitor la primari. Pe lista generalului Goglidze, aceștia erau indicați în număr de 652 de persoane, prin urmare, nu erau toți primarii (în RSSM erau peste 1 000 de localități). O parte din ei se refugiase peste Prut. Altă parte a fost arestată până la acest prim "val" de deportare, condamnată pentru diverse fapte comise sau imaginare, împușcată sau trimisă în regiunile de nord sau de est ale URSS. Documentele timpului, dar și mărturiile de istorie orală relevă că primarii erau oameni cu studii, cunoșteau limbi străine, erau buni gospodari și erau aleși de localnici. Unii din ei erau membri ai partidelor politice din țară, ceea ce era un lucru firesc. Sau tocmai asta li s-a incriminat în momentul declanșării represaliilor staliniste: activi-

³ V. I. Pasat (ed.), *Trudniie straniți istorii Moldovî. 1940-1950-e gg. [Pagini dificile din istoria Moldovei. Anii 1940-1950]*, Moscova, Editura Terra, 1994, p. 147-148.

⁴ A se vedea, de exemplu: *Condamnat la pedeapsa capitală pentru că slujil primariom [a servit în calitate de primar]. Cazul familiei doamnei Valentina Sturza*. În: Anatol Petrencu, *Teroarea stalinistă în Basarabia. Studii, documente, memorii*, Chișinău, Tipografia "Balacron", 2013, p. 196.

tate politică și administrativă românească. Conform studiilor făcute, marea majoritate a primarilor din Basarabia nu s-a refugiat peste Prut în iunie 1940, ci, considerând că nu poartă nici o fină în fața nimănui, au rămas pe loc. Mai mult: în condițiile ocupației bolșevice, când s-a pus problema numirii/alegerii noilor conducători ai comunităților sătești, mulți primari au fost propuși de săteni și aleși în funcția de președinte al consiliului local. Iar în vara anului 1941 au fost cu toții deportați. În cartea de față sunt publicate memoriile lui Vasile Fetescu, născut în satul Chițcanii Vechi, raionul Telenești, deportat în RSS Kazahă. Tatăl dumnealui a fost primar în Chițcani, iar bunelul – primar în satul Ciocâlneni. “Ambii au fost primari, ambii au fost cuziști” și au promovat politica Statului român. Cedarea fără luptă a Basarabiei, nordului Bucovinei, Ținutului Herța a fost o lovitură deosebit de grea anume pentru acești oameni, în calitatea lor de reprezentanți ai Statului Român în localitățile de unde fuseseră ridicăți și deportați. Cu tot cu familia!

După implicarea basarabenilor pe fronturile celui de-al Doilea Război Mondial, după mobilizarea forțată, în primăvara-vara anului 1944, în Armata roșie și trimiterea lor pe cele mai primejdioase sectoare ale Frontului de est, iar apoi – și în câmpiile Mancuriei, în războiul URSS împotriva Japoniei, la revenirea acasă mulți din ei s-au confruntat cu o altă crimă antiumană a statului sovietic: foametea provocată în 1946-1947. Peste 200 000 de oameni au murit din cauza lipsei de produse alimentare.

La scurt timp, autoritățile comuniste au organizat un nou “val” (al doilea) de deportare a basarabenilor. Este vorba de numita Operațiune “Iug” (“Sud”), din noaptea de 5 spre 6 iulie 1949. În rezultatul acestei politici criminale, în Siberia au fost exilați 35 796 de oameni (11 253 familii), dintre care bărbați – 9 864, femei – 14 033 și copii – 11 899⁵. Asemenea unei operațiuni militare, pregătită minuțios, deportarea din iulie 1949 a lovit încă o dată în cei mai buni gospodari ai satelor din RSSM, în elita intelectuală, puțină câtă a mai rămas să reziste în calea abuzurilor bolșevice. Persoanele deportate au fost lipsite de gospodăriile și averile, agonisite în sudoarea frunții. Bunurile expropriate au fost naționalizate și trecute în subordinea consiliilor sătești sau colhozurilor. Asta după ce o bună parte din averea deportaților fusese însușită de activiștii sovietici sau de partid comunist. Este de remarcat faptul că mulți basarabeni, după ce sovieticii i-au “iertat” și i-au lăsat să vină la vetrele lor, după ridicarea din 1941, au fost deportați a doua oară, în 1949.

În 1951 autoritățile comuniste din RSSM, în totală înțelegere cu cele de la Kremlin, au comis încă o crimă - deportarea în Siberia (al treilea “val”) a 2 648 persoane, între care 856 bărbați, 993 femei și 799 copii⁶, (istoricul Nicole

⁵ Gheorghe E. Cojocaru (alc.), *Operațiunea “Sud” Chișinău: culegere de documente*, Chișinău, Editura “Bons Offices”, 2010, p. 243

⁶ Valeriu Pasat, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești*.

Fuștei aduce cifra de 2 724 persoane deportate⁷ de această dată - membri ai cultului religios “Martorii lui Iehova”.

Abia la 25 februarie 1956, la trei ani de la decesul dictatorului roșu, noua conducere bolșevică de la Moscova, în frunte cu Nichita Hrușcirov, a criticat politica odioasă a lui Iosif Stalin și acoliților lui, învinuindu-l de numitul “cult” al personalității. După acea dată, începe reabilitările celor supuși represiunilor și deportaților. Calvarul acestor oameni însă nu s-a încheiat aici, după cum s-ar fi crezut. Marea parte din ei au fost privați de posibilitatea revenirii la baștină (au făcut-o mai târziu după multe alte șicane din partea autorităților locale din Siberia sau Kazahstan), iar odată veniți în Moldova, nu li s-a restituit proprietatea sau li s-a interzis să se stabilească în localitățile natale, ci în alte localități. Frica, băgată de sovietici în acești oameni, nu i-a părăsit până la dispariția URSS (1991).

În cele ce urmează, publicăm memoriile unor supraviețuitori ai Gulagului. Detaliile sunt deosebit de importante. Ași evidenția doar câteva dintre acestea, cum ar fi cele legate de factorul religios. URSS a fost un stat ateu, care a persecutat biserica și slujitorii ei, însă în ciuda acestui fapt, mulți români basarabeni au supraviețuit cele mai grele clipe din viața lor anume datorită credinței în Dumnezeu. Dar nu toți. Unii s-au dezis de Dumnezeu. În convingerea lor, oamenii nevinovați au murit cu zile sau au trecut prin chinuri de groază; prea mare a fost nedreptatea.

În mod ciudat, dar totuși explicabil pentru cazul represaliilor comuniste în Basarabia, mulți deportați consideră că anume cozile de topor locale se fac vinovate de tot ce li s-a întâmplat. Unii deportați au fost atinși de “sindromul Stockholm”: îl consideră pe Stalin, cel care a fost călăul lor, un om integru, pe când Hrușcirov – cel care a condamnat crimele, comise de dictatorul de la Kremlin - un neisprăvit.

Fiecare viață, trăită în condițiile exilului stalinist, povestită istoricilor, dar și publicului larg, merită toată atenția și (re)cunoașterea noastră. Memoriile acestor oameni prezintă documente de istorie orală inedite. Cu cât vom aduna mai multe mărturii de acest gen, cu atât reflecția pe marginea moștenirii trecutului totalitar comunist va fi mai amplă, iar cunoștințele noastre despre istoria de lângă noi vor fi mai trainice.

Anatol PETRENCU

Președintele Institutului de Istorie Socială
“ProMemoria”

⁷ 1940-1050, Moscova, Editura “Rosspen”, 2006, p. 395.

⁷ Nicolae Fuștei, *Persecutarea organizației religioase “Martorii lui Iehova”. Operația “Sever”*, Chișinău, Editura Cuvântul ABC, 2013, p. 77, iar lista deportaților - p. 121-241.